

УДК 159.9

DOI: [https://doi.org/10.17721/BPSY.2025.1\(21\).3](https://doi.org/10.17721/BPSY.2025.1(21).3)

Іван ДАНИЛЮК, д-р психол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-6522-5994

e-mail: danyliuk@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Денис КОПИЛОВ, асп.

ORCID ID: 0000-00001-5873-3042

e-mail: denys.kopylov@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПОНЯТТЯ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Вступ. Динаміка сучасного вітчизняного суспільно-політичного життя загострила чимало психологічних проблем, серед яких проблема функціонування особистості в умовах невизначеності та неперервної кризи. Зростає потреба в нових підходах до осмислення смисложиттєвих орієнтацій людини, її відповідальності за власне життя, процесів самоактуалізації й самореалізації в умовах воєнного стану. Проблема життєтворчості особистості в цьому контексті набуває нового значення, що знаходить відображення в сучасних психологічних підходах.

Методи. У дослідженні використано теоретико-методологічний аналіз літератури. Застосовано методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та систематизації з метою визначення змісту поняття життєтворчості та його інтерпретацій у різних психологічних напрямках.

Результати. Життєтворчість у психології трактується по-різному залежно від теоретичного підходу. У гуманістичній традиції (К. Роджерс, А. Маслоу) її трактують як процес самореалізації, побудови власного життєвого шляху, вільного вираження внутрішнього потенціалу. В екзистенційному підході (Р. Мей, В. Франкл) акцентують увагу на творчості як відповіді на екзистенційні кризи, як пошуку сенсу життя. Представники біхевіористичного та необіхевіористичного напрямів (А. Бандура) пояснюють життєтворчість через засвоєння моделей поведінки, вплив середовища та процес навчання. У психоаналітичній традиції (З. Фрейд, Г. Юнг, Ж. Лакан) життєтворчість розглядають як результат сублімації, інтеграції свідомого та несвідомого, подолання внутрішніх конфліктів. У сучасному вітчизняному науковому дискурсі життєвий шлях розглядається як індивідуальна траєкторія розвитку особистості, де визначальну роль відіграють сенси, цінності, рефлексія та суб'єктна активність. У дослідженнях українських учених (Є. Головаха, Н. Паніна, Т. Титаренко та ін.), насамперед, йдеться про життєтворчість як механізм адаптації до кризових обставин, про формування смисложиттєвих орієнтацій, розкриття внутрішнього потенціалу особистості.

Висновки. Життєтворчість – це інтегративне явище, яке охоплює активну, смислову діяльність людини щодо побудови власного життя в умовах викликів. У різних методологічних підходах дослідники розкривають її через поняття свободи, суб'єктності, цінностей, самореалізації, індивідуальності, адаптації, сублімації. Вивчення життєтворчості особливо актуальне в умовах воєнного стану, коли особистість змушена перманентно ухвалювати нові рішення, переосмислювати пріоритети, мобілізувати свої психологічні ресурси.

Ключові слова: особистість, самореалізація, самоактуалізація, індивідуальний розвиток, життєтворчість, смисложиттєві орієнтації, рефлексія, креативність, відповідальність, соціальні кризи, психологічна стійкість, цінності.

Вступ

Передумови. Динаміка вітчизняного суспільно-політичного життя загострила чимало психологічних проблем функціонування особистості, буття людини в контексті перманентної невизначеності, пролонгованої ненормативної суспільно-політичної кризи.

Актуальність. Проблема долавання криз, вирішення ситуацій невизначеності в психологічній практиці є достатньо розробленою. Проте складні життєві ситуації, конструктивне функціонування людини під час воєнних дій надають їй іншого значення, задають ще один зріз усвідомлення і розробки проблеми відповідальності особистості за своє життя (May, 2007), пошуку його нових сенсів та самоактуалізації (Maslow, 1962), самореалізації у нових суспільно-політичних, соціально-культурних умовах (Титаренко, Кочубейник, & Черемних, 2014), продукування нових смисложиттєвих орієнтацій (Csikszentmihalyi, 1990; Франкл, 2023), продукування простору життєтворчості і подолання (Титаренко, 2003) тощо.

Мета статті розкрити зміст та структуру явища життєтворчості в сучасній психології.

Завдання дослідження. У результаті теоретико-методологічного аналізу з'ясувати основні підходи до трактування поняття життєтворчості в сучасній психології.

Методи

У ході теоретико-методологічного аналізу використано теоретичні методи дослідження а саме: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація.

Результати

Явище життєтворчості досліджується в контексті різних наукових підходів, а саме: гуманістичного, біхевіоризму і необіхевіоризму, особистісного, екзистенційного.

У науковій традиції гуманістичної психології поняття життєтворчості посідає чільне місце, де основну увагу вчених зосереджено на вивченні потенціалу людини, з'ясуванні змісту та структури її автентичності, здійсненні вільного вибору та проблемах самореалізації особистості (Франкл, 2023).

Життєтворчість вчені трактують як активне, свідоме, ціннісно орієнтоване персональне конструювання особистісного свого життєвого шляху. Завдяки життєтворчості вона виявляє свою автентичність (як намагання бути собою), свободу вибору (навіть за несприятливих умов), усвідомлює і бере на себе відповідальність за свої рішення. Під час здійснення вибору демонструє прагнення до самореалізації як до постійного збагачення особистісного потенціалу. З процесом адаптації до умов життя реалізується процес творення себе і перетворення навколишнього світу через вироблення і прийняття своїх рішень, пошук і втілення в життя своїх значущих сенсів. Ці проблеми знайшли відображення в концепції становлення особистості як процесу, в якій особистість є активним творцем свого "Я" завдяки здійснюваному процесу самопізнання, відкритості для досвіду інших, розвитку власної автентичності (Rogers, 1961; Rogers et al., 1967). Також досліджується проблема самоактуалізації особи-

стості як вищої форми життєтворчості, йдеться про втілення і реалізованість вроджених потенціалів людини, пошук нею сенсів буття, виконання діяльності на рівні творення дійсності (Maslow, (1962).

Екзистенційні аспекти творення людиною свого життя розкрито через прийняття екзистенційних дилем, таких як страх, свобода, смерть, відповідальність. У такій екзистенційній творчості особистість формує свою життєдіяльність (May, 2007), продукує і творить життя через сенси, навіть за умов неперервних страждань (Frankl, (1946/1959).

У біхевіористичній традиції поняття життєтворчості у класичному розумінні практично не використовується, оскільки у проблемі життєтворення особистості здебільшого йдеться про її внутрішній світ, а традиція біхевіоризму спирається на дослідження зовнішньо спостережуваної поведінки, яка формується через навчання, підкріплення за принципом "стимул–реакція". Разом із тим, окремі аспекти поняття життєтворчості в контексті біхевіоризму можна трактувати як процес набуття особистістю спеціальних поведінкових стратегій, завдяки яким вона здатна адаптуватися і досягати суб'єктивно визначальних цілей та результатів, зважаючи на потребу значущого майбутнього у своєму житті.

Отже, якщо в гуманістичному підході життєтворчість трактують як вільне, смислове, креативне формування життєвого шляху, то в біхевіористичному підході розроблено підґрунтя для визначення закономірностей та особливостей формування ефективних моделей поведінки особистості через її навчання, підкріплення та наслідування заданих зразків. Людину вважають так званим продуктом середовища, оскільки її життєвий шлях формується внаслідок переважної дії зовнішніх стимулів і підкріплень (на противагу вільному вибору особистості). Процес, який детермінований значущим соціальним оточенням, вважають ланцюгом перманентного навчання. При цьому позитивне підкріплення навчених реакцій (та їхніх варіацій) у поведінці особистості вважають творчістю.

У необіхевіоризмі, зокрема у школі соціального біхевіоризму А. Бандури, дотичними до проблеми життєтворчості є дослідження специфіки особистісного впливу на своє життя через: а) процес і результат саморегуляції, де остання трактується як можливості людини планувати, контролювати та оцінювати свою поведінку; б) моделювання поведінки завдяки здібностям спостереження, коли особа виокремлює приклади для наслідування, створює так звані поведінкові сценарії свого життя. Разом із тим, базисом проектування особистістю себе в майбутнє є розвинений механізм навчання (а не сенс і свобода вибору, як у гуманістичному підході). У цьому підході життєтворчість трактується як здобута навчена ефективна поведінка, не свідомо (іраціонально) засвоєний поведінковий репертуар (який формується переважно на основі базових підкріплень), завдяки яким особистість має можливості і здатна адаптуватися до оточення (Bandura, 1986; 1997; 2016).

У психоаналітичному підході проблема життєтворчості не стала окремим предметом наукових рефлексій. Разом із тим, її змістовні кореляти наявні в психоаналітичних концепціях і теоріях. Насамперед, йдеться про роботу з внутрішньо особистісними конфліктами, травматичним досвідом, психічним несвідомим, такими як несвідомі бажання, трансформування внутрішнього хаосу й формування особистісно значущих сенсів. Долання особистістю несвідомих перешкод створює умови для формування у неї здатності до самотворення, тобто творення свого життєвого шляху, своїх життєвих сенсів тощо.

Так, йдеться про життєтворчість як сублимацію (З. Фрейд), тобто як механізм, що дає можливості індивіду знайти шлях до своєї–реалізації через символічні, творчі, культурні виміри його дійсності. Життєтворчість трактують як здатність до перетворення лібідо на соціально або культурно цінну діяльність. Наприклад, трансформування і каналізування сексуальної енергії в енергію творення у різних сферах життєдіяльності людини (мистецтва, науки, життєвих проєктів), і навіть як компроміс між власними бажаннями особистості та суспільними вимогами до неї (Freud, 1914; 1921).

У концепції індивідуалізації К. Юнга процес життєтворчості особистості вважають рухом до її цілісності, так званого поєднання свідомого й несвідомого. При цьому сам процес індивідуалізації і є процесом самотворення, як породження унікальної особистості через прийняття нею архетипів Тіні, Аніми (Анімуса). Маючи свій внутрішній образ (Самість), особа прагне до досягнення цього Я-образу (як можливості поглянути у власне серце), що і є життєтворенням у глибинному сенсі (Jung, 1953; 1954; 1966).

У концепції життєтворчості як справжнього "Я" (Д. Віннікотт) базовим є вираження свого справжнього "Я", відчуття й усвідомлення себе в цьому досвіді. Зважаючи на особливості раннього онтогенезу, наприклад наявності / ненавності безпечного середовища, в особистості відповідною мірою розвивається здатність жити творчо, тобто творити своє буття (Winnicott, 1965a; 1965b; 1971).

Життєтворчість можна трактувати як роботу з власними бажаннями та бажаннями інших, коли особистість здійснює перманентний пошук себе через мову, символи, бажання інших. Суб'єктність особистості має вияв у бажанні, навіть за тих умов, коли це бажання є незручним, породжує тривожні переживання. Життя набуває творчого змісту тоді, коли особа здатна перебувати в діалозі із власними несвідомими бажаннями, перестає узгоджувати власне життя з чужими очікуваннями, розкриваючись через творчу діяльність, мову тощо (Lacan, 1998; Badiou, & Roudinesco, 2014).

Загалом, у науковій традиції психоаналізу зміст життєтворчості полягає в глибинній психічній трансформації (а не в зовнішніх діях, як у біхевіоризмі) людини (Levine, 2019). У процесі особистісного трансформування здійснюється перехід від нерозуміння (хаосу) до розуміння (з'ясування якихось сенсів), від травматичних переживань досвіду до символізації, від пригнічення до сублимації – усе це в контексті психоаналізу вважають шляхом особистості до свободи. Йдеться про визначальні індикатори у творенні особистісного "Я": а) фантазування, бажання, несвідоме самовираження як складник життєтворчості (Knafo, & Feiner, 2006; Freud, 1959); б) гру як потенційну зону між внутрішнім і зовнішнім світом, де суб'єкт функціонує автентично (Winnicott, 1971); в) бажання, символізацію, означування браку й віднайдення власного "Я" через мову (Lacan, 1998); г) безсвідоме знання, що має прояв у творчих ідентичностях, де життєтворчість є так званим вибором форм життя, які корелюють із внутрішнім досвідом особистості (Bollas, 1987); д) інтимний бунт, де життєтворчість постає як етична, творча трансформація особистості проти зовнішніх приписів (Kristeva, 2002).

Окремі аспекти життєтворчості представлено в дослідженнях життєвого шляху особистості. Так, поняття життєвого шляху в особистісному підході посідає чільне місце в дослідженнях з психології розвитку та самореалізації. У цьому підході життєвий шлях трактують як індивідуально унікальний, динамічний, змістовний процес

становлення і розвитку особистості, що відбиває її досвід, ціннісні орієнтації, сенси тощо. У цій методологічній традиції життєвий шлях визначають через такі параметри як індивідуальність, цілісність, рефлексивність, смисложиттєві орієнтації, активність. Життєвий шлях трактують як пошук сенсу та реалізації свободи волі. Так, у логотерапії сенс життя є визначальним у формуванні життєвого шляху. Страждання не виключають, а поглиблюють сенс життя. Життєтворчість реалізується через персональний вибір власного ставлення особистості до обставин (Frankl, 1946/1959); як послідовність вікових криз, через які відбувається формування і розвиток особистості (Erikson, 1957; 1988); як життєві цикли, тобто як просування людини послідовними періодами структурної перебудови свого життя як низки стабільних і перехідних періодів, де життєтворчість реалізується через зміну ідентичності, соціальних ролей, цілей у житті (Levinson, 1978; Levinson, et al., 1978); як простір життєтворчості й подолання, що об'єднує внутрішню активність особистості з викликами часу (Титаренко, 2003; 2016).

Життєвий шлях трактують як послідовність подій, етапів, рішень і переживань, що утворюють так звану біографію особистості, в якій міститься внутрішній зміст життєтворчості, цільові орієнтири, самосвідомість і відповідальність за свої вчинки, які набувають суб'єктивного (власного) бачення життя, рефлексії над пройденим, здобутим і бажаним потребним майбутнім. Йдеться про унікальний життєвий шлях кожної людини, який залежить від її особистих рішень, досвіду, цінностей. Цей шлях є цілісним, оскільки сприймається особистістю як єдність минулого, теперішнього і майбутнього. Усвідомлення і осмислення людиною свого життєвого шляху, її здатність до роздумів, розуміння та інтерпретування значущих подій свого життя свідчить про розвинену рефлексивність. Центром життєдіяльності людини є її сенси, цілі, покликання, які детермінують зміст і структуру особистості. Усвідомленість, власне цілепокладання зумовлюють суб'єктність особистості як творця свого життєвого шляху.

У контексті психології розвитку життєвий шлях особистості розглядається як динамічний процес закономірних, спрямованих і послідовних змін, що відбуваються з людиною протягом її життя (онтогенетичного розвитку). Він має закономірності, але водночас відкритий для варіативності, що підкреслює активну роль людини як суб'єкта власного становлення.

Життєвий шлях особистості вважають індивідуальною траєкторією психічного, емоційного, когнітивного, особистісного, соціального аспектів розвитку, який є детермінованим внутрішніми і зовнішніми чинниками. Через взаємодію з довкіллям людина впливає і на свій внутрішній світ. Отже життєтворчість є і внутрішнім усвідомленням, і осмисленням свого життя, й втіленням сенсів у вчинках та реальних діях. Особливо дослідники підкреслюють значення виховання особистості як активного суб'єкта життєдіяльності, наголошуючи на ролі освіти і соціокультурних впливів.

Виокремлюючи сутнісні змісти у різних методологічних традиціях, зауважимо, що в них розкрито різні аспекти розуміння поняття життєвого шляху особистості, тобто йдеться про життєвий шлях як про: а) унікальну, смисложиттєву конструкцію, результат вибору і рефлексії (особистісний підхід); б) реагування на середовище, коли особистісні смисли залишаються поза увагою особи (біхевіористичний підхід); в) схеми сприйняття людиною свого життя, логіку прийняття рішень (когнітивний підхід); г) несвідомі впливи дитячого періоду життя на

формування життєвих сценаріїв особистості (психоаналітичний підхід); д) пошуки сенсів життя, пошук автентичності та подолання екзистенційної порожнечі (екзистенційний підхід).

Сукупність проблем життєвого шляху особистості, її життєтворчості представлена в концепціях вітчизняних учених. Проблематика життєтворення (самотворення, побудови життєвого шляху, життєвих сценаріїв) досліджується в контексті акмеології, екзистенційної психології, психології особистості та психології розвитку. Загалом дослідники трактують життєтворчість як процес самотворення, побудову життєвого шляху. Йдеться про процес свідомого, активного, рефлексивного конструювання людиною власного життя відповідно до внутрішніх цінностей, цілей і сенсів. У цій парадигмі інтегровано екзистенційну глибину (сенс, відповідальність), динаміку (розвиток, ідентичність), соціальний вимір (контекст, взаємодія).

Зокрема, йдеться про життєтворчість як спосіб подолання життєвих криз і побудову життєвої перспективи через "життєві стратегії подолання", "активне конструювання сенсу" (Титаренко, 2016). Життєтворчість є активним інтегративним, свідомим, рефлексивним процесом конструювання життя, в якому особистість самостійно проєктує, організовує та переосмислює власний життєвий шлях. Окрім адаптації, особистість перетворює наявну реальність згідно із внутрішніми цінностями і смислами. Підкреслюючи значення криз, втрат і невизначеності, Т. Титаренко трактує життєві кризи й травматичні події як такі, що не лише загрожують цілісності особистості, а й детермінують її розвиток, стимулюють пошук нових життєвих стратегій та сенсів. Оптимізація життєвого шляху, життєва стратегія подолання ґрунтуються на ідеї цілеспрямованої побудови смисложиттєвої перспективи особистості, яка складається з життєвих цілей, життєвого сценарію і персональної відповідальності за здійснений вибір. У процесі життєтворення актуалізуються механізми індивідуалізації та самотворення, коли людина конструює свою унікальну життєву історію, відстоює автентичність, здійснює вибір власної життєвої місії. Більше з тим, життєтворчість є умовою психологічного благополуччя особистості, сприяє її ресурсному стану, підвищує стресостійкість, адаптивність, допомагає підтримувати внутрішню гармонію.

Концепція життєвої перспективи (Є. Головаха) розглядається не як індивідуальне бачення людиною свого майбутнього, а як соціальний феномен, соціально зумовлений конструкт, що формується під впливом таких чинників як соціальне середовище, економічні й політичні умови, рівень освіти, життєвий досвід та очікування людини. У дослідженнях динаміки соціальних настроїв в українському суспільстві за один із найважливіших критеріїв взято індекс життєвої перспективи, що дало змогу вченим оцінити рівень соціального оптимізму або песимізму. Так, за умови переважання віри в краще майбутнє, суспільство розвивається стабільніше, якщо ж переважає песимізм, то це є ознакою соціального напруження чи суспільної кризи (Головаха, & Паніна, 2014). Життєва перспектива пов'язана із соціальними очікуваннями, з тим, наскільки людина вірить у можливість змінити своє життя на краще, піднятися соціальними сходами, отримати бажану освіту або роботу. У цьому контексті соціальні очікування є складником життєвої перспективи людини. У концепції життєвої перспективи здійснено спробу з'ясувати, як уявлення людей про своє майбутнє впливають на їхню поведінку, мотивацію та ставлення до суспільства. Якщо люди бачать майбутнє як позитивне й можливе для досягнення особистих цілей, вони виявляють свою активність, ініціативність,

схильність до змін. Натомість безнадія свідчить про зростання апатії, агресивності, еміграційних настроїв людей. Людина водночас трактується і як продукт соціальних умов, і як активний конструктор життєвої перспективи, де соціальні очікування, цілепокладання та життєва перспектива є взаємопов'язаними. Людина як суб'єкт своєї життєдіяльності формується через взаємодію з суспільством і може змінювати життєву реальність через власну діяльність. Життєва перспектива є образом майбутнього, який людина вважає можливим і бажаним для себе, де саме її цілі формують цей образ (Golovakha, Gorbachik, & Panina, 2007).

Життєтворення особистості розглядають як духовну і професійну реалізацію, яка пов'язана із самопізнанням, самоактуалізацією, розвитком особистості в соціокультурному контексті (Савчин, 2008). У концепції життєвого світу особистості йдеться про сенсожиттєву парадигму людини і формування життєвих стратегій. У контексті індивідуально-діяльнісного підходу наголошують на тому, що суб'єкт, діючи, розвивається через діяльність, де визначальними у формуванні життєвого шляху є свідомість, мотивація, цілі. Особа, яка усвідомлює себе в соціальному просторі, визначає смисли життя, які пов'язані з її духовними та ціннісними орієнтирами, особливо в умовах трансформації суспільства (Татенко, 2017).

Зокрема, у теорії вчинку йдеться про життєтворчість як центральний прояв особистості з яскраво вираженим екзистенційним змістом (Роменець, 1964; 2004). Життєтворчість визначено як процес самостійного, осмисленого творення власного життя, в якому особистість бере відповідальність за своє існування, діє як суб'єкт, а не як об'єкт обставин, розкриває свою індивідуальність через смисли та вчинки. Водночас життєтворчість є активним началом, що пов'язане із цілепокладанням, де важливим аспектом є рефлексія як усвідомлення себе, своєї ролі, сенсів життя. Людина сама створює смисли, які і є внутрішнім стрижнем життєтворчості. Її ядром є вчинок як екзистенційний акт, в якому проявляється внутрішня позиція людини, формується власне "Я", реалізується життєвий сенс. Потрапляючи в ситуацію (зовнішню і внутрішню), особистість керується власними цінностями і здійснює внутрішній вибір (через духовне напруження і пошук сенсу). Виробляючи рішення людина бере на себе відповідальність і реалізує дію як зовнішній прояв внутрішнього рішення. Насамкінець, здійснюється післявчинкова рефлексія і внутрішнє зростання. У такий спосіб у вчинкові до певної міри узгоджуються свобода, смисл і дія (Роменець, 2004).

У поглядах В. Моляко життєтворчість представлена у різних аспектах, а саме: а) як процес самореалізації особистості, який полягає в пошуку та втіленні сенсу життя, в якому людина через усвідомлення себе, своїх цінностей і принципів визначає свій життєвий шлях; б) як свобода вибору, коли людина сама здатна обирати принципи, цінності (йдеться про вибір на пряму життя загалом); в) індивідуальний розвиток в етичному вимірі, де важливими є взаємодія з іншими людьми, соціальна відповідальність та етичні принципи. Важливим є не лише досягнення особистісного успіху, а й реалізація себе в суспільних контекстах, допомагаючи іншим і створюючи змістовне суспільне середовище; г) як самовизначення своїх цінностей, цілей, ідеалів, життєвого шляху, переживання цілісності своєї особистості; д) відповідальність особистості за свій життєвий вибір, за те, що відбувається з нею (Моляко та ін., 2023; 2024).

І. Бех трактує життєтворчість як процес, через який людина формує і реалізує свою життєву перспективу. Життєтворчість є процесом самореалізації та розвитку

особистості завдяки механізмам, які дозволяють їй формувати і досягати своїх життєвих цілей, реалізовувати життєві перспективи. Саме через життєтворчість людина реалізує свої потенційні можливості, відстоює власні інтереси та ідентичність у соціумі, де важливою є її активна позиція (стосовно формування свого життєвого шляху, реалізації свого потенціалу). Інтеграція особистих і соціальних чинників дозволяє людині успішно реалізувати себе, своє життя (Бех, 2003; 2007; 2010).

У контексті проблеми життєтворення процес цілепокладання є одним із головних для усвідомленого формування людиною цілей, до яких вона прагне у своєму житті. Ю. Швалб вважає цілепокладання центральною формою прояву суб'єктності особистості (концепція цілепокладання). Людина як суб'єкт проявляє себе через постановку цілей, що є формами майбутнього, які людина проєктує в теперішнє. Ціль, своєю чергою, є генезою життєвої активності людини та творення нею свого життєвого шляху. Ціль є смисловою структурою, не просто результатом, а носієм особистісного смислу. У структурі смислової системи особистості розрізняють операційно-технічну мету ("що зробити") і екзистенційно-ціннісну мету ("навіщо жити саме так"). Прогнозуючи майбутнє (бачення перспективи), людина здійснює оцінку ресурсів та умов. Перед нею постає мотиваційний вибір (навіщо це мені?), у відповідь на що вона ухвалює рішення (як акт суб'єктності). Ю. Швалб зазначає, що цілі не існують ізольовано, а вплітаються в цілісну картину життя. При цьому життєва перспектива є системою цілей, яка пов'язана з уявленнями особистості про себе в майбутньому. Саме через цілепокладання людина вибудовує свою ідентичність у часі (Швалб, 2005; 2008; 2009; 2011).

Порівнюючи концепції щодо життєвого шляху особистості, зауважимо, що вітчизняні дослідники приділяють увагу соціальному контексту й духовно-ціннісному виміру суб'єкта, тобто особі, що діє і постійно переосмислює себе в контексті соціальних змін (політичних, історичних, культурних). У центрі уваги – життєвий шлях особистості, його сенси та соціальні стратегії, які розглядають у соціокультурному, національному, посттравматичному контекстах. Людині як суб'єкту свого життєтворення властиві рефлексивність, інтегративність. Вона ставиться до кризи як до поштовху стосовно переосмислення свого життя, нового конструювання життєвої перспективи і вибору стратегій життєдіяльності.

У зарубіжних концепціях увага, насамперед, приділяється сенсам життя, ідентичності, особистісним трансформаціям, які відбуваються в екзистенційному, універсальному контекстах. Людина – духовна, вільна, інтенціональна – переживає кризу як випробування, що дає можливість відкрити сенси та здійснити вибір – сенсу, ідентичності, автентичності.

Дискусія і висновки

Спільним у поглядах вчених стосовно проблеми життєтворчості є те, що людина вважається автором свого життя; кризи та втрати є потенціалом для її зростання; смислотворча спрямованість є джерелом резильєнтності, пріоритетності внутрішнього персонального вибору, а не впливу зовнішніх обставин. З усім тим, у поглядах існують і відмінності, коли одні підкреслюють значущість духовної природи людини і сенсу як метафізичної категорії (за В. Франклом), інші підкреслюють значущість соціально-психологічного виміру життєвого шляху, його стратегічного планування, активний побудові особистістю майбутнього (за Т. Титаренко). Життєтворчість полягає у творенні самого себе через вчинки і післявчинкову рефлексію. Саме через вчинок людина перетворює життя на свій розсуд, визначаючи своє майбутнє

(за В. Роменцем). Сенс життя є ключовим поняттям, а вчинок є відповіддю на виклики життя. Він є важливим у пошуку глибинного сенсу життя людини, навіть у її стражданні. Завдяки вчинку як акту волі людина може здолати страждання, коли вона не просто живе, а прагне жити зі значенням, із трансцендентністю буття (за В. Франклом). Життєва перспектива особистості полягає в її самореалізації через діяльність, а вчинок є проявом життєвих цінностей і особистої відповідальності. Йдеться про розвиток особистості через перспективу, тобто через бачення себе в майбутньому та можливості вибору (за І. Бехом). У проблемі життєтворчості ключовою є активна роль людини в її житті через вчинки, йдеться про дію як творення себе (за В. Роменцем), як пошук сенсу навіть у стражданні (за В. Франклом), як самореалізацію через життєву перспективу (за І. Бехом). Розглянуті концепції, теорії, підходи є підґрунтям для розкриття змісту проблеми життєтворення, тобто того, як людина будує своє життя, ставить цілі, здійснює пошук смислів, взаємодіє із соціальним середовищем, зберігає свою індивідуальність і самотність, реалізує свої внутрішні потенціали, наскільки є суб'єктом свого життя.

Внесок авторів: Іван Данилюк – концептуалізація, методологія, написання та вичитка статті; Денис Копилов – підготування огляду літератури, теоретичних засад дослідження, написання та вичитка статті.

Список використаних джерел

- Бех, І. В. (2003). Життєтворчість особистості: психологічний аналіз. *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія "Психологія"*, 1, 45–53.
- Бех, І. В. (2007). Психологічні механізми життєтворчості: процес і зміст. *Психологічний журнал*, 28(4), 75–84.
- Бех, І. В. (2010). Творчість і життєтворчість: концептуальні аспекти в психології особистості. *Психологічний науковий вісник*, 15(2), 23–30.
- Головаха, С. І., & Панина, Н. В. (2014). *Психологія людського взаєморозуміння* (2-ге вид., зі змінами та доп.). Інститут соціології НАН України.
- Моляко, В. О., Ваганова, Н. А., & Гулько, Ю. А. (2023). Особливості функціонування творчого мислення дітей в умовах інформаційної невизначеності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія "Психологія"*, 34(73), 1, 154–159. <http://vernadskyjournals.in.ua>
- Моляко, В. О., Біла, І. М., Ваганова, Н. А., Гулько, Ю. А., Завгородня, О. В., Латиш, Н. М., ... & Шепельова, М. В. (2024). *Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності*. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742710>
- Роменець, В. А. (1964). *Людина і подвиг*. Наукова думка.
- Роменець, В. А. (2004). *Психологія творчості* (3-тє вид.). Либідь.
- Савчин, М. В. (2008). *Психологія відповідальної поведінки*. Місто НВ.
- Татаренко, В. А. (2006). Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології. У *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії* (с. 316–358). Либідь.
- Татенко, В. А. (2017). *Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір*. Міленіум.
- Титаренко, Т. М. (2003). *Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності*. Либідь.
- Титаренко, Т. М. (2013). Особистісне самоконструювання: циклічно-поступальна динаміка. *Психологія і особистість*, 1(3), 85–96. http://psychpersonality.inf.ua/ПО_№1_2013-7.pdf
- Титаренко, Т. М. (Ред.). (2016). *Психологія життєтворення особистості в сучасному світі*. Міленіум.
- Титаренко, Т. М. (2020). *Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя*. Імекс-ЛТД.
- Титаренко, Т. М., Кочубейник, О., & Черемних, К. (2014). *Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності*. Міленіум.
- Франкл, В. (2023). *Людина в пошуках справжнього сенсу*. Психолог у концитаборі. Клуб сімейного дозвілля.
- Швалб, Ю. М. (2005). Цілепокладання як механізм життєвого самовизначення особистості. *Психологія і суспільство*, 2, 152–159.
- Швалб, Ю. М. (2008). Проблема цілепокладання у контексті проектування життєвого шляху. *Психологічний журнал*, 10(3), 14–21.
- Швалб, Ю. М. (2009). Психологічні механізми цілепокладання як складової життєтворчості особистості. *Психологія і суспільство*, 3–4, 127–135.
- Швалб, Ю. М. (2011). Життєве самовизначення та цілепокладання як чинники особистісного зростання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Психологічні науки"*, 1, 35–42.
- Badiou, A., & Roudinesco, É. (2014). *Jacques Lacan, past and present: A dialogue*. Columbia University Press.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman.
- Bandura, A. (2016). *Moral disengagement: How people do harm and live with themselves*. Macmillan.
- Beck, A. T., Rush, A. J., Shaw, B. F., & Emery, G. (1979). *Cognitive therapy of depression*. Guilford Press.
- Beck, A. T. (1995). *Cognitive therapy: Basics and beyond*. Guilford Press.
- Bollas, C. (1987). *The shadow of the object: Psychoanalysis of the unthought known*. Columbia University Press.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The psychology of optimal experience*. Harper & Row.
- Erikson, E. H. (1957). *Kindheit und Gesellschaft*. Kindler.
- Erikson, E. H. (1988). *Der vollständige Lebenszyklus*. Suhrkamp.
- Frankl, V. E. (1959). *Man's search for meaning: An introduction to logotherapy*. Beacon Press. (Original work published 1946).
- Freud, S. (1914). *On narcissism: An introduction*. In *Collected papers* (Vol. 14). Hogarth Press.
- Freud, S. (1921). *Group psychology and the analysis of the ego* (*Massenpsychologie und Ich-Analyse*). Internationaler Psychoanalytischer Verlag.
- Freud, S. (1959). *Creative writers and day-dreaming* (J. Strachey, Trans.). In J. Strachey (Ed.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 9, pp. 141–154). Hogarth Press. (Original work published 1908)
- Golovakha, E., Gorbachik, A., & Panina, N. (2007). *Ukraine and Europe: Outcomes of international comparative sociological survey*. Institute of Sociology of the NAS of Ukraine.
- Jung, C. G. (1953). *Psychological aspects of the individuation process* (R. F. C. Hull, Trans.). In H. Read, M. Fordham, G. Adler, & W. McGuire (Eds.), *The collected works of C. G. Jung* (Vol. 9, Part 1, pp. 289–356). Princeton University Press. (Original work published 1934)
- Jung, C. G. (1954). *The archetypes and the collective unconscious* (R. F. C. Hull, Trans.). Princeton University Press. (Original work published 1934)
- Jung, C. G. (1966). *The practice of psychotherapy: Essays on the psychology of the transference and other subjects* (R. F. C. Hull, Trans.). In *The collected works of C. G. Jung* (Vol. 16). Princeton University Press.
- Knafo, D., & Feiner, K. (2006). Unconscious phantasy and the creative process. *The Psychoanalytic Review*, 93(3), 395–429. <https://doi.org/10.1521/prev.2006.93.3.395>
- Kristeva, J. (2002). *Intimate revolt: The powers and limits of psychoanalysis* (J. Herman, Trans.). New York: Columbia University Press.
- Lacan, J. (1998). *The seminar of Jacques Lacan: Book XI: The four fundamental concepts of psychoanalysis* (J.-A. Miller, Ed., A. Sheridan, Trans.). W. W. Norton. (Original work published 1973)
- Levine, H. B. (2019). *The self in transformation: Psychoanalysis, philosophy and the life of the spirit*. Routledge.
- Levinson, D. J. (1978). *The seasons of a man's life*. Alfred A. Knopf.
- Levinson, D. J., Darrow, C. N., Klein, E. B., Levinson, M. H., & McKee, B. (1978). The psychosocial development of men: Early adult transition and mid-life transition. *The Counseling Psychologist*, 6(1), 3–20. <https://doi.org/10.1177/001100007800600102>
- Maslow, A. H. (1962). *Toward a psychology of being*. Van Nostrand.
- May, R. (2007). *Love and will*. W. W. Norton & Company.
- Rogers, C. R. (1961). *On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy*. Houghton Mifflin.
- Rogers, C., Stevens, V., Gendlin, E., & Shlien, J. (1967). *Person to person: The problem of being human, a new trend in psychology*. Real People Press.
- Winnicott, D. W. (1965a). *The family and individual development*. Tavistock.
- Winnicott, D. W. (1965b). *Maturational processes and the facilitating environment: Studies in the theory of emotional development*. Hogarth Press.
- Winnicott, D. W. (1971). *Playing and reality*. London: Tavistock Publications.

References

- Badiou, A., & Roudinesco, É. (2014). *Jacques Lacan, past and present: A dialogue*. Columbia University Press.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman.
- Bandura, A. (2016). *Moral disengagement: How people do harm and live with themselves*. Macmillan.
- Beck, A. T., Rush, A. J., Shaw, B. F., & Emery, G. (1979). *Cognitive therapy of depression*. Guilford Press.
- Beck, A. T. (1995). *Cognitive therapy: Basics and beyond*. Guilford Press.
- Bekh, I. V. (2003). Life creativity of the individual: psychological analysis. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Psychology*, 1, 45–53 [in Ukrainian].
- Bekh, I. V. (2007). Psychological mechanisms of life creativity: process and content. *Psychological Journal*, 28(4), 75–84 [in Ukrainian].
- Bekh, I. V. (2010). Creativity and life creativity: conceptual aspects in personality psychology. *Psychological Scientific Bulletin*, 15(2), 23–30 [in Ukrainian].
- Bollas, C. (1987). *The shadow of the object: Psychoanalysis of the unthought known*. Columbia University Press.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The psychology of optimal experience*. Harper & Row.
- Erikson, E. H. (1957). *Kindheit und Gesellschaft*. Kindler.

- Erikson, E. H. (1988). *Der vollständige Lebenszyklus*. Suhrkamp.
- Frankl, V. E. (1959). *Man's search for meaning: An introduction to logotherapy*. Beacon Press. (Original work published 1946)
- Frankl, V. (2023). *Man's search for meaning. A psychologist in a concentration camp*. Family Leisure Club [in Ukrainian].
- Freud, S. (1959). *Creative writers and day-dreaming* (J. Strachey, Trans.). In J. Strachey (Ed.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 9, pp. 141–154). Hogarth Press. (Original work published 1908)
- Freud, S. (1914). *On narcissism: An introduction*. In *Collected papers* (Vol. 14). Hogarth Press.
- Freud, S. (1921). *Group psychology and the analysis of the ego* (*Massenpsychologie und Ich-Analyse*). Internationaler Psychoanalytischer Verlag.
- Golovakha, E. I., & Panina, N. V. (2014). *Psychology of human understanding* (2nd ed., with changes and additions). Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Golovakha, E., Gorbachik, A., & Panina, N. (2007). *Ukraine and Europe: Outcomes of international comparative sociological survey*. Institute of Sociology of the NAS of Ukraine.
- Jung, C. G. (1953). *Psychological aspects of the individuation process* (R. F. C. Hull, Trans.). In H. Read, M. Fordham, G. Adler, & W. McGuire (Eds.), *The collected works of C. G. Jung* (Vol. 9, Part 1, pp. 289–356). Princeton University Press. (Original work published 1934)
- Jung, C. G. (1954). *The archetypes and the collective unconscious* (R. F. C. Hull, Trans.). Princeton University Press. (Original work published 1934)
- Jung, C. G. (1966). *The practice of psychotherapy: Essays on the psychology of the transference and other subjects* (R. F. C. Hull, Trans.). In *The collected works of C. G. Jung* (Vol. 16). Princeton University Press.
- Knafo, D., & Feiner, K. (2006). Unconscious phantasy and the creative process. *The Psychoanalytic Review*, 93(3), 395–429. <https://doi.org/10.1521/prev.2006.93.3.395>
- Kristeva, J. (2002). *Intimate revolt: The powers and limits of psychoanalysis* (J. Herman, Trans.). Columbia University Press.
- Lacan, J. (1998). *The seminar of Jacques Lacan: Book XI: The four fundamental concepts of psychoanalysis* (J.-A. Miller, Ed., A. Sheridan, Trans.). W. W. Norton. (Original work published 1973)
- Levine, H. B. (2019). *The self in transformation: Psychoanalysis, philosophy and the life of the spirit*. Routledge.
- Levinson, D. J. (1978). *The seasons of a man's life*. Alfred A. Knopf.
- Levinson, D. J., Darrow, C. N., Klein, E. B., Levinson, M. H., & McKee, B. (1978). The psychosocial development of men: Early adult transition and mid-life transition. *The Counseling Psychologist*, 6(1), 3–20. <https://doi.org/10.1177/001100007800600102>
- Maslow, A. H. (1962). *Toward a psychology of being*. Van Nostrand.
- May, R. (2007). *Love and will*. W. W. Norton & Company.
- Molyako, V. O., Vaganova, N. A., & Gulko, Yu. A. (2023). Features of the functioning of children's creative thinking in conditions of information uncertainty. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Tavria National University. Series: Psychology*, 34(73), 1, 154–159 [in Ukrainian]. <http://vernadskyjournals.in.ua>
- Molyako, V. O., Bila, I. M., Vaganova, N. A., Gulko, Yu. A., Zavgorodnia, O. V., Latysh, N. M., ... & Shepelova, M. V. (2024). *The functioning of creative thinking in conditions of informational uncertainty*. G. S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine [in Ukrainian]. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742710>
- Rogers, C. R. (1961). *On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy*. Houghton Mifflin.
- Rogers, C., Stevens, V., Gendlin, E., & Shlien, J. (1967). *Person to person: The problem of being human, a new trend in psychology*. Real People Press.
- Roments, V. A. (1964). *Man and feat*. Naukova Dumka [in Ukrainian].
- Roments, V. A. (2004). *Psychology of creativity*. (3rd ed.). Lybid [in Ukrainian].
- Savchyn, M. V. (2008). *Psychology of responsible behavior*. Misto NV [in Ukrainian].
- Shvalb, Yu. M. (2005). Goal setting as a mechanism of personal self-determination in life. *Psychology and Society*, 2, 152–159.
- Shvalb, Yu. M. (2008). The problem of goal setting in the context of life path planning. *Psychological Journal*, 10(3), 14–21.
- Shvalb, Yu. M. (2009). Psychological mechanisms of goal setting as a component of personal creativity. *Psychology and Society*, 3–4, 127–135.
- Shvalb, Yu. M. (2011). Life self-determination and goal setting as factors of personal growth. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences*, 1, 35–42.
- Tatarenko, V. A. (2006). The Subject-Behavior Paradigm in Contemporary Psychology. In *Man. Subject. Behavior: Philosophical and Psychological Studies* (pp. 316–358). Lybid [in Ukrainian].
- Tatenko, V. A. (2017). *Methodology of the subject-behavioral approach: social-psychological dimension*. Millennium [in Ukrainian].
- Titarenko, T. M. (2003). *The life world of the personality: within and beyond everyday life*. Lybid [in Ukrainian].
- Titarenko, T. M. (2013). Personal self-construction: cyclical-progressive dynamics. *Psychology and Personality*, 1(3), 85–96 [in Ukrainian]. http://psychpersonality.in.ua/ПО_№1_2013-7.pdf
- Titarenko, T. M. (Ed.). (2016). *Psychology of personality life creation in the modern world*. Millennium [in Ukrainian].
- Titarenko, T. M. (2020). *Post-traumatic life creation: ways to achieve psychological well-being*. Imex-LTD [in Ukrainian].
- Titarenko, T. M., Kochubeinik, O., & Cheremnykh, K. (2014). *Psychological practices of constructing life in the conditions of postmodern sociality*. Millennium [in Ukrainian].
- Winnicott, D. W. (1965a). *The family and individual development*. Tavistock.
- Winnicott, D. W. (1965b). *Maturational processes and the facilitating environment: Studies in the theory of emotional development*. Hogarth Press.
- Winnicott, D. W. (1971). *Playing and reality*. Tavistock Publications

Отримано редакцією журналу / Received: 26.02.25
Прорецензовано / Revised: 26.05.25
Схвалено до друку / Accepted: 15.06.25

Ivan DANYLIUK, DSc (Psychol.), Prof.
ORCID ID: 0000-0002-6522-5994
e-mail: danyliuk@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Denys KOPYLOV, PhD Student
ORCID ID: 0000-0001-5873-3042
e-mail: denys.kopylov@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE CONCEPT OF LIFE-CREATIVITY IN MODERN PSYCHOLOGY

Background. *The dynamics of modern socio-political life intensify psychological challenges, especially those related to personality functioning amid uncertainty and extended crisis. This increases the need for updated approaches to understanding life-meaning orientations, personal responsibility, and the processes of self-actualization and self-realization, particularly under martial law. In this context, the concept of life-creativity gains renewed importance in contemporary psychology.*

Methods. *The study involved a review of theoretical and methodological literature. Methods of synthesis, comparison, and generalization were applied to define and interpret life-creativity across different psychological paradigms.*

Results. *Interpretations of life-creativity differ depending on the theoretical perspective. In humanistic psychology (C. Rogers, A. Maslow), it is viewed as self-realization and the unfolding of one's inner potential. The existential approach (R. May, V. Frankl) emphasizes creativity as a way of coping with existential crises and seeking life's meaning. Behavioral theories (A. Bandura) explain it through environmental influence, modeling, and learning. In psychoanalysis (S. Freud, C. Jung, J. Lacan), life-creativity is a process of sublimation, resolving internal conflicts, and integrating the conscious and unconscious aspects of the mind.*

Ukrainian scholars (Y. Holovakha, N. Panina, T. Tytarenko, etc.) view the life path as a personal trajectory shaped by values, meaning, reflection, and activity. Life-creativity is seen as a means of adapting to crisis, forming life-meaning orientations, and actualizing personal potential.

Conclusions. *Life-creativity is an integrative psychological phenomenon that reflects active, value-based life construction in times of crisis. Across paradigms, it is associated with concepts such as subjectivity, self-realization, individuation, adaptation, and sublimation. Under martial law, studying it becomes particularly relevant, as individuals must adapt, reassess their priorities, and draw on inner resources to navigate ongoing change.*

Keywords: *personality, self-realization, self-actualization, individual development, life-creativity, life-meaning orientations, reflection, creativity, responsibility, crises, resilience, values.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні, дослідженні; зборі, аналізі чи інтерпретації даних, написанні рукопису, рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.